

**SUV XO'JALIGIDA XARAJATLAR HISOBI VA TANNARXINI
KALKULYATSIYA QILISHNING YO'LLARI**

Zokirjonova Sarvinoz Shokirjon qizi

"Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy Tadqiqot Universiteti, "Iqtisodiyot" fakulteti, "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi 2-kurs talabasi

Temirxanova Mo'tabar Jurayevna

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" fanlari fan doktori, dotsent

Annotatsiya: *Ushbu maqolada suv xo'jaligida xarajatlar hisobini yuritish hamda tannarx kalkulyatsiyasini amalga oshirishning ayrim jihatlari muhokama etiladi.*

Kalit so'zlar: *Suv xo'jaligi, kalkulyatsiya, tannarx, xarajat, schyot.*

Har bir sohada xarajatlar hisobini yuritish hamda mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilib borish muhim hisoblanadi. Shu qatorda suv xo'jaligida ham ushbu amaliyotni olib borish dolzarbdir. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida suv ta'minoti sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalarda xarajatlarni kamaytirish va tannarxni pasaytirish hozirgi kunda asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodchi olim J.E.Badmajapova o'z ilmiy tadqiqotida suv ta'minoti korxonasi nuqtai nazaridan tarif o'z ichiga tannarx va foydani olishini ta'kidlagan. Uning ilmiy talqiniga binoan foyda rentabellikni ta'minlashga olib keladi hamda boshqa tadbirkorlik subyektlari singari suv ta'minoti xizmatlarini ko'rsatuvchilarning ham asosiy maqsadi maksimal foyda olishdir [3].

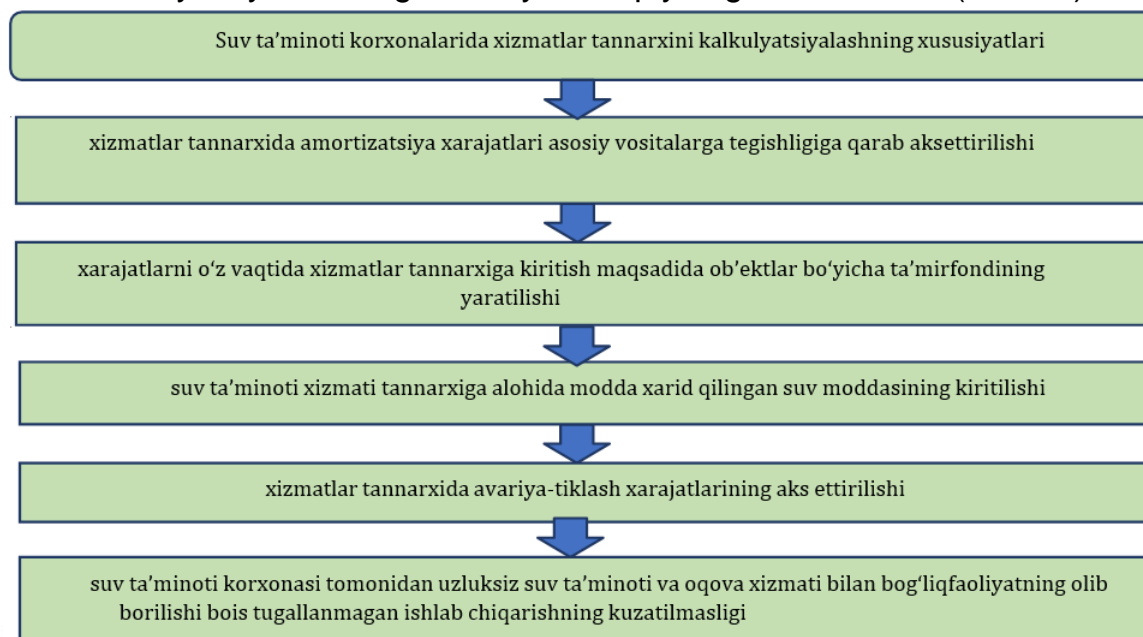
Y.V.Lipatova o'z ilmiy tadqiqotida ta'kidlaganidek, suv sarfi, yo'qotilishi, xarajatlarning kamayishiga aholi suv iste'moli boyicha suv hisoblagichlardan foydalanishi jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Uning tadqiqotiga binoan suv ta'minoti tizimining xarajatlari, asosan, suvni yetkazib berish va taqsimlash tizimi inshootlarini qurish va ekspluatatsiya qilishga to'g'ri keladi, shuningdek, ushbu xarajatlar kommunal suv ta'minoti tizimidagi xarajatlarning 70 %ini tashkil etadi [5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Suv ta'minoti va kanalizatsiya xizmati korxonalari faoliyati tizimli tahlili shuni ko'rsatadiki, soha suvni olish, tozalash, yetkazib berish, ifloslangan suvni yig'ish, uni tozalash inshootlariga yetkazish va suv havzalariga tozalangan holda qaytarish bilan bog'liq funksiyalarni bajaruvchi yopiq tizim ko'rinishini olgan.

Yangi tartibga muvofiq, suv ta'minoti va oqova suv xizmatlari uchun tariflarni o'rnatilgan tartibda shakllantirish va belgilashda iste'molchilar uchun ko'rsatiladigan xizmatlar tannarxini to'liq qoplash nazarda tutiladi, shuningdek, suv

ta'minoti va oqova suv tashkilotlarini rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish xarajatlari hisobga olinadi. Fikrimizcha, suv ta'minoti korxonalarida xizmatlar tannarxini kalkulyatsiyalashning xususiyatlari quyidagilardan iborat (1-rasm):



1-rasm. Suv ta'minoti korxonalarida xizmatlar tannarxini kalkulyatsiyalashning xususiyatlari

Suv ta'minoti korxonalarida energiya iste'molining yuqori darajada ekanligi, eskirgan tarmoqlarning o'z vaqtida modernizatsiya qilinmaganligi, moddiy rag'batlantirish darajasi pastligi sabab sohada malakali mutaxassislar va ishchilar yetishmasligi, axborot- kommunikatsiya texnologiyalari izchil joriy qilinmaganligi, moddiy texnika bazasi rivojlanmaganligi tufayli tizimda muammolar kelib chiqmoqda.

Fikrimizcha, har bir obyekt va jarayon bo'yicha xarajatlarning alohida jamlanishi orqali har bir jarayon bo'yicha xizmat tannarxini aniqlash mumkin. Bunday hisobni yuritish uchun biz tomonimizdan maxsus shakl (1-jadval) tavsiya etiladi. Mazkur shakl ishlab chiqarish xarajatlarini iqtisodiy elementlari bo'yicha ob'yektlar va jarayonlar kesimida hisobga olish imkonini yaratadi. Nazarimizda suv ta'minoti korxonalarida xarajatlarni hisoblash va asoslanmagan yo'qotishlarni aniqlash maqsadida muntazam tekshiruvlarni o'tkazish katta xarajatlarni talab etgani bois murakkab jarayon hisoblanadi. Shuningdek, bu jarayonga ixtisoslashtirilgan korxonalarni jalb etish qo'shimcha xarajatlarni talab etadi.

1-jadval

Ishlab chiqarish xarajatlarini obyektlar va ishlab chiqarishning texnologik jarayonlari bo'yicha hisobga olish

**"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION:
WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"**

No	Obyekt nomi	Texnologik jarayonlar	Moddiy xarajatlari	Ish haqiqatlar	Ijtimoiy sug'urtalar	Amortizatsiya ajratmalari	Boshqa xarajatlari	Jami
1.	1-obyekt	Suvni olish	1216418	418816,9	50258,03	66715,548	52504,14	1804712,71
		Suvni tozalash	810945,4	279211,26	33505,35	44477,032	35002,76	1203141,81
		Yetkazib berish	2027364	698028,16	83763,38	111192,58	87506,9	3007854,52
2.	2-obyekt	Suvni olish	912313,5	314112,67	37693,52	50036,661	39378,11	1353534,46
		Suvni tozalash	608209	209408,45	25129,01	33357,774	26252,07	902356,306
		Yetkazib berish	1520523	523521,12	62822,54	83394,435	65630,18	2255890,77
3.	3-obyekt	Suvni olish	608209,2	209408,45	25129,01	33357,774	26252,07	902356,506
		Suvni tozalash	405472,8	139605,63	16752,68	22238,516	17501,38	601571,004
		Yetkazib berish	1013682	349014,08	41881,69	55596,29	43753,45	1503927,51
4.	4-obyekt	Suvni olish	304104,6	104704,22	12564,51	16678,887	13126,04	451178,253
		Suvni tozalash	202736,4	69802,816	8376,338	11119,258	8750,69	300785,502
		Yetkazib berish	506841	174507,04	20940,85	27798,145	21876,73	751963,755
Jami:			1013681,8	3490140,8	418816,9	555962,9	437534,5	14934103,3

Suv ta'minoti korxonalarida xizmat ko'rsatish jarayonida yer usti va yer osti suv manbalaridan foydalanadi. Bunday holatda ishlab chiqarish jarayoni bir-biridan obyektlar bo'yicha farq qiladi. Bizning fikrimizcha, obyektlar bo'yicha moddiy xarajatlarni ishlab chiqarishning texnologik jarayoni bo'yicha alohida hisobga olish xarajatlarni rejalashtirish, nazoratga olish, ularning zaxirasini yaratish, shuningdek, davlat-xususiy sheriklik loyihalarini rivojlantirish imkonini beradi. Biz tomonimizdan moddiy xarajatlarni obyektlar va ishlab chiqarishning texnologik

**"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION:
WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"**

jarayonlari bo'yicha hisobga olish uchun maxsus shakl tavsiya etilmoqda (2-jadval).

2-jadval

Moddiy xarajatlarni obyektlar va ishlab chiqarishning texnologik jarayonlari bo'yicha hisobga olish

No	Obyekt nomi	Texnologik jarayonlar	Xom ashyo va materiallar	Xlor	Alyu - mini y sulfat	Reaktivlar	Spirit	Yoqilg'i	Elektr energiyasi	Material egri xarajatlari	M Jami:
1.	1-obyekt	Suvni olish	12620	3872	7966	449	332	23557	1166963	56	1216418
		Suvni tozalash	8413	2581	5310	299	221	15705	7779757	37	810945
		Yetkazib berish	21033	64537	13277	748	554	39262	1944939	094	2027363
2.	2-obyekt	Suvni olish	9465	2904	5974	337	249	17668	8752222	92	912313
		Suvni tozalash	6310	1936	3983	224	166	11778	5834818	28	608209
		Yetkazib berish	15775	4840	9957	561	415	29447	1458704	20	1520522
3.	3-obyekt	Suvni olish	6310	1936	3983	224	166	11778	5834818	28	608209
		Suvni tozalash	4206	1290	2655	149	110	7852	3889878	18	405472
		Yetkazib berish	10516	3226	6638	374	277	19631	9724697	47	1013681
4.	4-obyekt	Suvni olish	3155	968	1991	112	83	5889	2917404	64	304104
		Suvni tozalash	2103	645	1327	74	55	3926	1944939	09	202736
		Yetkazib berish	5258	1613	3319	187	138	9815	4862343	73	506840

**"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION:
WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"**

Jami:	1051	3226	6638	3744	277	19631	972469	4	1
	6	7	6		1	4	4	70	49341 03

Har bir texnologik jarayon kalkulyasiyasida material, yoqilg'i, energiya va ushbu jarayon bilan bog'liq boshqa xarajatlar aks ettirilishi lozim. Buning uchun suv ta'minoti korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarning texnologik jarayonlar bo'yicha hisobini yuritish uchun 2011-"Suvni olish jarayonidagi ishlab chiqarish xarajatlari", 2012-"Suvni tozalash jarayonidagi ishlab chiqarish xarajatlari", 2012-"Suvni yetkazib berish jarayonidagi ishlab chiqarish xarajatlari" ishchi schotlarini kiritish lozim.

Suv ta'minoti korxonalarida kalkulyatsiya metodikasining o'zgarishi quyidagilarga imkon beradi:

- har bir texnologik jarayon tannarxini o'tgan yillar bilan solishtirish,
- ishlab chiqarish tannarxiga ta'sir etgan omillarni o'rganish;
- bir kub metr suvning haqiqiy tannarxini aniqlash;
- suv ta'minoti korxonalarining moliya-xo'jalik faoliyati nazorati samaradorligini optimallashtirish.

Xulosa:

Biz, energiya iste'molini kamaytirish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish lozim, deb hisoblaymiz:

- ichki isrofgarchilik borasida qat'iy choralarini qo'llash lozim;
- xususiy va ko'p qavatli uylarda suv isrofining haqiqiy holatini o'rganish kerak;
- ko'p suv ishlatiladigan binolarda suvdan foydalanish holatini o'rganish lozim;
- suv ta'minoti tizimida yengil va og'ir jazo choralarini ishlab chiqish kerak;
- qulay va ishonchli ma'lumotlarni olishga asoslangan suv hisoblagichlarning standartlashtirilgan turini yaratish maqsadga muvofiqdir;
- suv hisoblagichlarni o'rnatish jarayonini tezlashtirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida ichimlik suvi ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4040-sonli qarori, 2018 yil 30 noyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichimlik suv ta'minoti va oqova suv tizimini yanada takomillashtirish hamda sohadagi investitsiya loyihalari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6074-sonli farmoni, 2020 yil 25 sentabr.

3. Gembik Yu.S. Suv ta'minoti va kanalizatsiya sohasida tartibga solinadigan tariflarni hisoblash bo'yicha uslubiy tavsiyalarning ayrim qoidalarini amaliy qo'llashning asosiy muammolari. UNIVERSUM: iqtisodiyot va huquq. No 9 (42), 2017 y., b. 3.

4. Gembik Yu.S., Gorodkova S.A. Suv ta'minoti va kanalizatsiya sohasida mehnat xarajatlari va xizmatlarni sotish hajmlarini aniqlashning qonunchilik mexanizmini amaliy qo'llash muammolari. NSUE axborotnomasi. № 4, 2017 y. 15.

5. Lipatova E.V. Suv ta'minoti va kanalizatsiya korxonalarida boshqaruv hisobini tashkil etish va xarajatlarni shakllantirish tizimini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya avtoreferati. - Saratov, 2010. - 24 p.

6. Rashidov, D. (2023). Davlat-xususiy sheriklikda tavakkalchilik turlari. Scienceweb academic papers collection.

